

Jog

történeti szemle

2017
4. szám

BUDAPEST · DEBRECEN · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

A TARTALOMBÓL

Luther Márton mint politikai tanácsadó

A reformáció hatása az európai jogi gondolkodásra és jogfejlődésre, a büntető anyagi jogi és eljárásjogi elvek megjelenése Kálvin munkáiban

Erdély alkotmányos státuszának fejlődése

Egy református büntetőjogász portréjához:
Tóth Lőrinc

A magyar szociális gondoskodás fejlődésének főbb állomásai napjainkig

„...a hívek egész élete bűnbánatra térés legyen”
A reformáció és a fenyítőházak kapcsolatának néhány kérdéséről

Erdélyi református egyházjog és a realiztikus történeti-jogi iskola

Balogh Jenő, az igazságügy református minisztere

A heidelbergi egyetem évszázadai – híres jog-összehasonlító, magyar protestáns diákok

A halálbüntetés kérdése a reformáció teológiai büntetőfilozófiájában – eszmetörténeti kontextusban

TARTALOM

BIRKÁS Antal – Luther Márton mint politikai tanácsadó	1
CZINE Ágnes – A reformáció hatása az európai jogi gondolkodásra és jogfejlődésre, a büntető anyagi jogi és eljárásjogi elvek megjelenése Kálvin munkáiban	5
CSERVÁK Csaba – Erdély alkotmányos státuszának fejlődése	12
DOMOKOS Andrea – Egy református büntetőjogász portréjához: Tóth Lőrinc	19
HOMICSKÓ Árpád Olivér – A magyar szociális gondoskodás fejlődésének főbb állomásai napjainkig	25
MEZEY Barna – „...a hívek egész élete bűnbánatra térés legyen” A reformáció és a fenyítőházak kapcsolatának néhány kérdéséről	30
NAGY Péter – Erdélyi református egyházjog és a realisztikus történeti-jogi iskola	35
STIPTA István – Balogh Jenő, az igazságügy református minisztere	40
SZABÓ Zsolt – A heidelbergi egyetem évszázadai – híres jog-összehasonlítók, magyar protestáns diákok	45
TÓTH J. Zoltán – A halálbüntetés kérdése a reformáció teológiai büntetőfilozófiájában – eszmetörténeti kontextusban	49

A címlapon: Luther Márton szobra Wittenbergben

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna),
Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa), Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Dr. Máthé Gábor,
Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István, Dr. Szabó Béla

Főszerkesztő: Dr. Mezey Barna

Szerkesztő: Dr. Losonczy Eszter

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./fax: 411-6518

ISSN 0237-7284

Kiadja a Debreceni Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke,
a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti–Jogelméleti Intézete, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke,
a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Közigazgatástörténeti Tanszéke, a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszéke,
a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna
Kiadói munkálatok: Gondolat Kiadó

Stipta István

Balogh Jenő, az igazságügy református minisztere

Balogh Jenő (1864–1953) egyetemi tanárt, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagját 1910-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkárává nevezték ki. A neves tudós Tisza István belső munkatársai közé tartozott; ezzel függött össze munkapárti politikai megbízása és kormányzati szerepvállalása is. Még ebben az évben a marosújvári kerület munkapárti képviselőjévé választották, majd igazságügy-miniszteri kinevezést kapott. Hazánk kritikus történelmi időszakában 1913. január 4-től 1917. június 16-ig állt az igazságügyi igazgatás élén. Nevéhez kötődik számos fontos büntetőjogi reform, így a fiatalkorúak büntetőjogának kodifikálása, a büntetés feltételes felfüggesztésének törvényi kidolgozása, a képviselőház ítélezési jogára vonatkozó törvényjavaslat és a börtönügyi igazgatási reformok előkészítése. A világháború időszakában a korabeli kormányzat jogpolitikai felfogásával egyező szellemben tett javaslatot az esküdtszékek hatáskörének korlátozására, az országos választójog szabályozására, a törvényhatósági választási törvény korrekciójára és a háborús felhatalmazási törvények kiegészítésére. Jelentős tudományos munkássága révén az MTA levelező, majd rendes tagja, 1920-tól 1935-ig a tudós testület főtitkára, 1940 és 1943 között másodelnöke volt.¹

Balogh Jenő fontos szerepet játszott a magyar református egyház életében is. 1913 augusztusában a Dunántúli Református Egyházkerület tanácsbírájává választották, 1915 októberében a győri református egyházközség tiszteletbeli főgondnoka lett. 1916 októberében a Dunántúli Református Egyházkerület világi főjegyzője, és 1921. április 20-án, Pápán a dunántúli egyházkerület főgondnokává választotta.

1917-től a református egyház zsinatának tagja volt. A dunamelléki református egyházkerületi főgondnok, Darányi Ignác halála után ő lett egyházának harmadik, rangban legidősebb főgondnoka. Ebben a minőségében kapott meghívást a felsőházba, ahol főleg népjóléti, szociális, közoktatásügyi és külügyi kérdések tárgyalásában vett részt. Az egyetemes konvent tagja, 1928 és 1933 között a zsinat világi alelnöke, 1933-tól 1951-ig a zsinat világi elnöke, majd 1951-től haláláig újra világi alelnök volt. 1948. október 7-én a zsinat világi elnökeként az egyik aláírója volt a református egyház és az állam között létrejött megállapodásnak. Több gyülekezetben volt presbiter, és tevékenyen részt vett az egyház szerzettszolgálatának irányításában is.² Jelen tanulmány Balogh Jenő miniszteri időszakának első évét tekinti át. A dualizmus utolsó békeévének – tevékeny személyes közreműködésével

megszületett – kormányzati döntései új fejezetet nyitottak a hazai igazságügyi politikában, egyben kiválóan tükrözik a professzor-miniszter társadalomszemléletét, jogi reformszándékait, rendkívüli hivatali aktivitását és emberi habitusát is.

1. Balogh Jenő miniszteri programja és személyzeti döntései

Balogh Jenő miniszteri kinevezését a – sajtóban megnyilvánuló – korabeli jogászai közvélemény meglepéssel fogadta. A *Jogállam* szerint az új igazságügy-miniszter eddigi közhivatalnoki, jogirodalmi, tanári és kodifikátori működését ismerve érthető az az általános meglepés, mellyel a tudós kormányzati megbízását a magyar jogász-közönség fogadta. A lap már 1911-es januári füzetében kifejezte azt a reményét, hogy Balogh Jenő, aki akkor a Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára lett, az általa is ideiglenesnek mondott új állásából az igazságügyi szolgálatba lép vissza. Így azon a szinten foglalná el azt a helyet, „amelyt őt múltjánál és jogászai képzettségénél fogva megilleti”.³

A sietve nyilvánosságra hozott miniszteri program is kedvező visszhangot váltott ki. Az *Ügyvédek Lapja* szerint nagy szükség van arra, hogy a kormányzat – Balogh Jenő elképzeléseivel egyezően – az igazságügyi reformokat a jogélet minden területén egyenletesen és lehetőleg rövid időn belül végrehajtsa. A népszerű lap helyeselte azt is, hogy a tervbe vett reformok átfogó jellegűek, a magánjog, a büntetőjog, a büntetőeljárás, a polgári eljárás és a hiteljog területére egyaránt kiterjednek.⁴

A miniszter első nyilatkozata szerint a jövőben nagy figyelmet fordít az igazságügyi apparátus tagjainak kiválasztására. A bírói és ügyészi kinevezéseknél arra törekszik, hogy soron kívül léptetessenek elő azok, akik a képzettség, a tudás, a szorgalom terén élen állnak. A kinevezések és a hivatali előmenetel során ezután figyelembe veszi a kinevezendők szakirodalmi tevékenységét. „Eddig mindig attól kellett félniük a jogirodalommal foglalkozó jeles bírácoknak, hogy irodalmi működésük előmenetelükben hátrányukra lesz.”⁵

Korábbi tudományos munkásságát tekintve nem meglepő, hogy munkatervében „különös előszeretettel és legközvetlenebb személyes közreműködéssel” foglalkozott a büntetőtörvény-előkészítés és a büntető igazságügyi adminisztráció minden apró részletével. A kinevezett miniszter azt is nyilvánosságra hozta, hogy a büntető eljárásjog, különösen a semmisségi panasz és az esküdtbíróóság előtti eljárás gyors revízióra szorul. Már korábbi írásaiban is szóvá tette, hogy a semmisségi panasz akkori szerkezete mellett a Kúria az anyagi büntetőjog terén teljesen elvesztette elvi befolyását, és működése csupán abban merül ki, hogy el- vagy visszautasítsa-e a benyújtott semmisségi panaszt. Balogh az esküdtbíróóság előtti eljárást is javítandónak tartotta, mert a hazai közvélemény a botránkozató ítéletek hatására előbb-utóbb elfordul az esküdtbíróaságtól, „amelynek fenntartása pedig úgy célszerűségi, mint alkotmányjogi szempontokból” indokolt.⁶ Szerinte Magyaror-

szágon nem lehet megszüntetni az esküdszéki rendszert, „mert azok a büntetőjogi vezérelvek, melyeket évtizedek óta garanciális jellegűeknek tekintünk, az esküdszékben tisztábban valósíthatók meg és mert a ténykérdésben való föllebbezés kérdése másként, mint az esküdszék fönntartásával meg nem oldható”.⁷

A törvényalkotás terén Balogh Jenő a büntető igazságszolgáltatás gyors reformjára és regenerálására is ígéretet tett. Ezen belül a fiatalok ügyeiben „mind a megalkotott anyagi jogszabályoknak az átalakítása [...], mind [...] az igazságügyi szervezet és az eljárás terén egy megfelelő párhuzamos törvény” gyors előterjesztését ígérte. A program indokolásában megjelent a miniszter reformszándékának általános indoka is, miszerint „ez az alkotás éppen a magyarországi viszonyok között a nemzet védelmének hatalmas munkája és nemcsak humanitárius, hanem jelentős nemzeti és szociálpolitikai föladat is”. Jogfelfogásának társadalmi-szemléleti alapjait jól jellemzi a program azon része, melyben miniszteri tevékenységének fő célját összegezte. Eszerint a „törvényszerkesztés és az igazságügyi igazgatás vezetése körül szünet nélkül arra fogok törekedni, hogy a magyar bíróságok és hatóságok működése is szolgálja az egész emberiségnek javát, melyet a jogegyenlőségnek és a jogok demokratikus, széleskörű kiterjesztésének korszakában [...] természetesen minden nemzetiségi és felekezeti különbség nélkül minden polgárnak és minden, ez országban élő külföldinek a java előmozdításával egyértelműnek tekintünk”.⁸

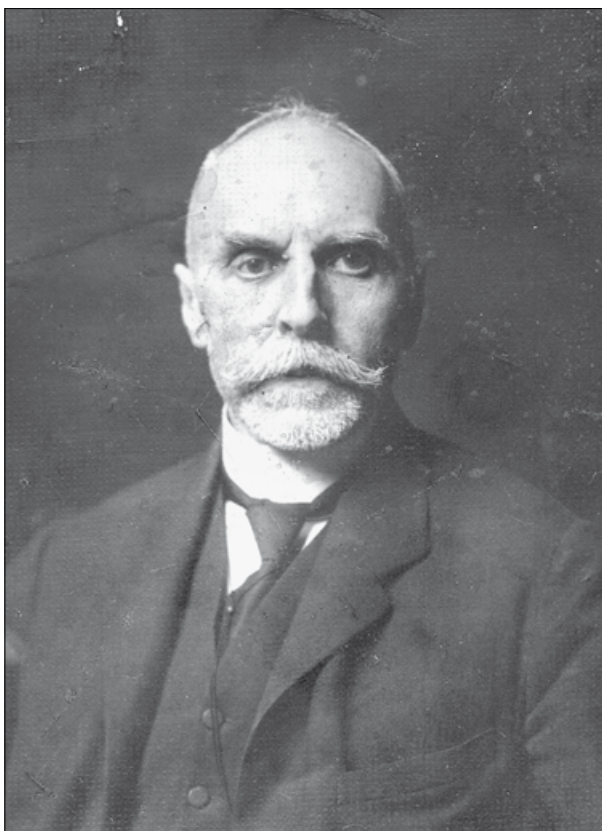
A minisztériumban programjának megfelelő munkatársakat alkalmazott. Nagy visszhangot váltott ki, hogy Vámbéry Rusztemet, a korszak neves büntetőjogászát látványosan mellőzte. Ők az egyetemen egy időben ugyanazt a büntetőjogi tárgyat tanították, de a tudományban merőben eltérő felfogást vallottak, és már ott csendes ellenfelekké váltak. Vámbéry az Igazságügyminisztériumba beosztott ügyész is volt, és amikor Balogh Jenő miniszter lett, az ellentétük tovább élesedett. A miniszter Vámbéryt több fontos tudományos megbízásnál és a kodifikációs előmunkálatok egy részénél is mellőzte. Állítólag ez bírta rá a neves tudóst, hogy új hivatali főnökétől nyugdíjazását kérje. A miniszter kedvezően intézte el kérését, így Vámbéry 1913. október elején megvált a minisztériumi állásától.⁹ A *Pesti Napló* röviddel ezután arról tudósított, hogy a Balogh Jenő nézeteit támogató korábbi tudóstársak egyre

komolyabb szerepet játszanak az új minisztérium programjának kidolgozásában. Ezek közé tartozott Degré Miklós kúriai bíró, aki az újonnan létrehozott központi járásbíróóság vezetője lett. Rövidesen komoly befolyást gyakorolt a normák előkészítésére Angyal Pál és Friedmann Ernő budapesti, valamint Finkey Ferenc kolozsvári jogtanár. Balogh Jenő egykori kiváló tanítványai is fontos szerepet kaptak a gyors igazságügyi reformok kidolgozásában. Közülük első helyen Bernolák Nándor volt kassai jogakadémiai tanárt, későbbi népjóléti minisztert említhetjük, de közülük tartozott két 30 éven aluli fiatal jogász, Degré Alajos albíró és Tuka Béla pécsi jogakadémiai tanár is.¹⁰

2. Reformintézkedések a törvénykezés területéről 1913-ban

A miniszter tárgyevi hivatalos beszámolójából kiderül, hogy hivatalba lépésének első napjaiban már „abból a célból, hogy a bírói és az ügyészi szervezetre vonatkozó és számos törvényben szétszórót rendelkezések összefoglalassanak, s a megváltozott viszonyoknak megfelelően kiegészíttessenek”, intézkedett a bírói hatalom gyakorlásáról és a királyi bíróságok és a királyi ügyészségek szervezeteiről szóló törvényjavaslat elkészítéséről. Az elkészült tervezetet véleményadás végett szétküldte a felsőbb bíróságok és a főügyészségek vezetőinek. A vélemények rövidesen beérkeztek.

Balogh gyors miniszteri intézkedés révén – „régóta kifejezett óhajt” megvalósítva – elkészítette a budapesti központi királyi járásbíróóság felállításáról szóló törvényjavaslatot (*Igazságügyi Javaslatok Tára*, XIII. évf., 439. p.), melyet a törvényhozás még abban az évben elfogadott (1913. évi XXV. tc.). A törvény megszüntette a budapesti IV., V., VI., VII. és VIII–X. kerületi királyi járásbíróóságokat, és egy központi királyi járásbíróóságot állított fel. Ennek hatásköre polgári ügyekben a főváros bal parti részének egész területére kiterjedt. Hasonlóan régi igény volt a kézdivásárhelyi királyi törvényszék Sepsiszentgyörgyre való áthelyezésére. Ennek érdekében is törvényjavaslat (*Igazságügyi Javaslatok Tára*, XIII. évf., 635. p.) készült. Az előterjesztés nyomán elfogadott 1913. évi LI. törvénycikk révén a vármegyei székhely egyszersmind törvényszéki központ is lett.

Balogh Jenő

Az új választási törvénnyel kapcsolatban szükségessé vált a képviselő-választások feletti bíraskodás újabb szabályozása. Ebben a tárgyban a minisztérium több alkalommal tanácskozást tartott, és rövid idő alatt *Az országgyűlési képviselőválasztási bíraskodás* címmel előadói tervezetet készített.¹¹

Már a miniszter első hivatali évében napirendre került a közjegyzői törvény és az örökösödési eljárás reformja is. E téren egyelőre annyi történt, hogy a miniszter az örökösödési eljárás és a vele kapcsolatos közjegyzői törvény általános revíziójának előkészítéséhez kérte a közjegyzői kar véleményét. A felkérés nyomán az örökösödési eljárásról el is készült egy tervezet, amelynek érdemi tárgyalására a polgári perrendtartás és a polgári törvénykönyv reformjának ismételt napirendre kerülése miatt nem került sor. A miniszter szerint a közjegyzői törvény és az örökösödési eljárás szabályainak módosítására – az általános magánjoggal és a polgári perjoggal való szoros tartalmi kapcsolata miatt – csak a polgári törvénykönyv megalkotása után kerülhet sor. Az ügyvédi rendtartás hosszú ideje előkészített reformjához az anyaggyűjtést ebben az évben is folytatták. Az elkészült törvénytervezetet még Székely Ferenc minisztersége idején kiadták a budapesti ügyvédi kamarának előzetes átvizsgálásra. A kamara ezzel a munkával két év után sem készült el.¹²

Balogh Jenő az igazságügyi szolgálatban addig szokásban levő titkos egyéni minősítés rendszerét már első hivatali évében megszüntette. A 62.500/1913. I. M. sz. rendelet (*Igazságügyi Közlöny*, XXII. évf., 501. p.), amely a királyi bírósági és a királyi ügyészségi személyzet szolgálati minősítéséről szolt, az ítélőbírákra nézve megszüntette az egyéni minősítés rendszerét, és a végső minősítést bizottságra, jelesül a királyi ítélőtáblák és a Kúria elnöki tanácsára bízta. A rendelet megszüntette a szolgálati minősítés titkosságát is, és lehetővé tette, hogy a végérvényes minősítéséről bárki értesítést kaphasson, sőt elrendelte, hogy a minősítést az érdekeltekkel hivatalból is közölni kell.¹³

A jogászi közvélemény régóta hangoztatott kívánságának megfelelően a miniszter törvényjavaslatot (*Igazságügyi Javaslatok Tára*, XIII. évf., 653. p.) készítetett az ítélőbírói és az ügyvédi képesítéshez szükséges gyakorlati vizsgák (a gyakorlati bírói vizsgálat és az ügyvédi vizsgálat) egységesítéséről. A törvényjavaslat az említett két külön vizsga helyébe „egységes bírói és ügyvédi vizsga” elnevezéssel közös gyakorlati vizsgát szervezett, melyet a jogtudori oklevél megszerzésétől számított háromévi joggyakorlat után lehetett letenni. A törvényjavaslat egyévi bírósági és egyévi ügyvédi joggyakorlat igazolását mindenkire kötelezővé kívánta tenni, de lehetőséget nyújtott arra, hogy a joggyakorlat egy része közigazgatási és közgazdasági jellegű szolgálatban is letölthető legyen. Az egységes vizsga a korábbi ügyvédi vizsgával volt egyenlő hatályú. A törvényjavaslatot az országgyűlés elfogadta, így az az egységes bírói és ügyvédi vizsgáról szóló 1913. évi LIII. tc.-ként törvényerőre emelkedett. Végrehajtásáról két miniszteri rendelet született, melyek közül az egyik (67.300/1913. I. M. sz.) magáról az egységes bírói és ügyvédi vizsgáról, a másik (67.400/1913. I. M. sz.) a szükséges joggyakorlatról rendelkezett (*Igazságügyi Közlöny*,

XXII. évf. 12. sz. 2. melléklete). Az új vizsga szabályai az említett rendeletek értelmében 1914. január 1-től léptek életbe.

Balogh Jenő nagy figyelmet fordított a jog- és államtudományi továbbképző tanfolyamokra. Minisztériumának megbízottjai részt vettek a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban szervezett „jog- és államtudományi továbbképzés központi bizottságában” és az 1913. őszi, 15 napos jog- és államtudományi továbbképző tanfolyam rendezésében. A tanfolyamon az Igazságügyminisztérium kijelölése alapján 25 vidéki bíró és bírósági jegyző, továbbá 11 ügyészségi alkalmazott vett részt, akik a tanfolyam idejére rendkívüli szabadságot és egyenként 250 korona költségátalányt kaptak. A tanfolyamon a budapesti királyi bíróságok és királyi ügyészségek tagjai is részt vehettek.

Egykori gyakorló bíróként a miniszter is fontosnak tartotta az igazságügyi kezelői tanfolyamok ügyét. Miniszterségének első évében minden királyi ítélőtáblánál egy-egy, a Budapesti Királyi Itélőtáblánál pedig két tárgybeli tanfolyamot és vizsgát tartottak. A tanfolyami hallgatók 10%-a a kiadásai fedezéséül fejenként ötven korona jutalomban részesült. A gazdasági, számviteli és pénzkezelési szabályok alaposabb elsajátítása érdekében elrendelte, hogy az ítélőtábláknál a vonatkozó szabályokat a királyi törvénytörvény-kezéki vagy királyi ítélőtáblai igazgató helyett a miniszteri számvevőség egy szakavatott tisztviselője adja elő.¹⁴

3. A polgári anyagi jog és a polgári perrendtartás

A polgári törvénykönyv tervezetének második szövege 1913 májusában készült el, és az *Igazságügyi Javaslatok Tára* XIII. évfolyamának különszámaként rövidesen könyv alakban is megjelent. A második szöveghez nem készült önálló indokolás. A tervezet szövegét Balogh Jenő megbízásából a Magyar Jogászegylet 1913. május 25-én tartott teljes ülésén Töry Gusztáv államtitkár és Thirring Lajos királyi kúriai bíró mutatták be a jogászközönségnek; előadásaik a *Magyar Jogászegyleti Értekezések* új folyamának 49. füzetében jelentek meg. A tervezet második szövegének elkészültével az előkészítő bizottság munkálatai lezárultak, így az a kormány elé kerülhetett.

A kormány nem látta indokoltnak, hogy az előkészítő bizottság által bemutatott tervezetet lényegesen átdolgozza. Az volt a testület álláspontja, hogy az előterjesztett szöveg évtizedes előkészítő munka eredménye, amelyben a magyar jogászság és a „külső szakkörök óhajai” egyaránt tükröződtek. A kormány tehát az előkészítő bizottság tervezetét elvben elfogadta, így azt Balogh Jenő 1913. október 8-án törvényjavaslatként az országgyűlés elé terjesztette. A törvényjavaslatához négy kötetre terjedő indokolás készült. A javaslat és indokolás az országgyűlési irományokon kívül külön kiadásban is megjelent az *Igazságügyi Javaslatok Tára* XIV. évfolyamában. A törvényhozás elé terjesztett szöveg a második tervezethez képest csupán annyiban változott, amennyiben a második szöveg kidolgozásával

megbízott előadók az indokolás elkészítésekor a kiegészítést vagy korrekciót indokoltak tartották.

A törvényjavaslat beterjesztésével a külső szakkörök közreműködése a kódex megalkotásában nem ért véget. A kormány a tervezetet megjelenése után véleményezésre adta ki neves szakértőknek, és véleményadásra kérte fel az érintett szaktestületeket és érdekeltségi köröket is. A beérkezett bírálati anyagot a minisztérium különbizottsága ebben az évben kezdte feldolgozni. A képviselőház a törvényjavaslat tárgyalására ötven tagú különbizottságot küldött ki, melynek elnökévé id. Erdély Sándort – a kódex rendszeres munkálatának szervezőjét és megindítóját –, általános előadójává Nagy Ferencet választotta meg. Az egyes részek előadói Heinrich Antal, Illés József, Slezák Lajos, Almássy László, Schuller Rezső, Niamessny Mihály, Hantos Elemér, Nemess Zsigmond és Jakabffy Elemér képviselők voltak.¹⁵

Az első miniszteri évben folytatódott a kereskedelmi jog reformjára irányuló hivatali tevékenység is. A miniszter számba vette az előző években keletkezett tervezeteket, melyek a szövetkezetekről, a részletügyletről, a biztosítási vállalatokra vonatkozó törvényes határozatok módosításáról és kiegészítéséről szóltak. Ezen túl megbízást adott a korlátolt felelősségű kereskedelmi társaságokat szabályozó, valamint a biztosítási jogot a maga egészében felölelő törvényjavaslat kidolgozására. Amikor a szakirodalom a részvényjogunk hiányosságait felszínre hozta, elrendelte egy tárgybeli törvénytervezet kidolgozását. A kereskedelmi jogi tárgyú minisztériumi előkészítő tevékenység arra irányult, hogy a legsürgősebb változtatások ezen a téren is megtörténjenek. Az igazságügy akkori irányítói abból indultak ki, hogy a polgári törvénykönyv megalkotására rövid időn belül sor kerül, és ezt követően a kereskedelmi jog általános szabályozására is lehetőség nyílik.

A kereskedelmi ügynökök jogviszonyait érintő törvényjavaslat tervezete és indokolása Balogh Jenő hivatali idejének első évében készült el. Az új csődtörvény előadói tervezetét is ekkor véglegesítették. Ezen túl – az új csődtörvény tervezetével való összhang érdekében – átdolgoztatta a csődön kívül köthető kényszeregyezséget szabályozó, valamint a jogcselekmények csődön kívüli megtámadását szabályozó törvénytervezeteket. Az első évben tovább folytak azok a tárgyalások, melyek az érdekelt társmisztériumok képviselőivel a kereskedelmi tőzsdékről, valamint a tőzsdebírókról egy évvel korábban megindultak.¹⁶

A polgári perrendtartás életbeléptetését célzó munkálatok 1913-ban határozottan felgyorsultak. Az életbeléptetés megkönnyítését célozták azok az előadások is, melyeket a minisztérium munkatársai 1913 őszétől a királyi törvényszék székhelyein tartottak (*Igazságügyi Közlöny*, XXII. évf., 157. p.). Budapesten az előadásokat az igazságügyi kormány felkérésére a Magyar Jogászegylet rendezte (*Igazságügyi Közlöny*, XXII. évf., 589. p.). A polgári perrendtartás életbeléptetéséről szóló 1912. évi LIV. tc. 104. §-ában foglalt felhatalmazás alapján megkezdődött a végrehajtási eljárás – több törvényben megállapított – szabályainak egységes szerkezetbe foglalása is.

4. A büntetőjogi tárgyú miniszteri intézkedések 1913-ban

Balogh Jenő a „büntetőtörvénykönyveink fogyatkozásainak kiküszöbölése és a büntető jogtudomány terén felismert újabb igazságok gyakorlati érvényesítése érdekében” a király előzetes engedélyével büntetőjogi törvény-előkészítő bizottságot szervezett (17.000/1913. I. M. sz. rendelet, *Igazságügyi Közlöny*, XII. évf. 4. sz., 185. p.). A testület működésének állandóságát szervezeti szabályzat megállapításával is biztosítani kívánta. A bizottság fő feladata a büntető törvénykönyv helyébe lépő jogszabályok tervezetének elkészítése volt. A szerkesztő tagok már 1913 őszére elkészítették az általános részt. A miniszter maga úgy értékelte, hogy e tervezetek az egyéni elbánás és az osztályozás alapelvein épülnek fel, egyszerűsítik a büntetőrendszert, a közveszélyesekkel szemben különböző biztonsági rendszabályokat terveznek, és „egyebekben is értékesíteni kívánják a büntetőjogi új irányok követelményeit”.¹⁷ A jogszabályok tervezeteit a szakmai körökön kívül megvitatta a büntetőjogi törvény-előkészítő bizottság és a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület (Union Internationale de Droit Pénal) magyar csoportja is.

Fontos intézkedés volt a fiatalkorúak bíróságának megalakítása. A büntetőjog területén is az volt a törekvés, hogy ameddig az általános reform elkészül, a törvényhozás a legégetőbb hiányokat novelláris és egyéb részleges törvényalkotások útján pótolja. A javaslatokból kiderül, hogy a miniszter érvényre kívánta juttatni a büntetőjog-tudomány újabb fejlődésének eredményeit. E két törekvés jegyében a fiatalkorúakra vonatkozó anyagi büntető jogszabályok megfelelő szervezeti és eljárási jogi rendelkezésekkel való kiegészítése érdekében – az e tárgyban készült előmunkálatok felhasználásával – elkészítette a fiatalkorúak bíróságáról szóló törvényjavaslatot (*Igazságügyi Javaslatok Tára*, XIII. évf. 1. sz.). Ez a javaslat, amely az 1913. évi VII. tc.-ként került az *Országos Törvénytárba*, az USA-ban bevált és több európai államban is sikeresen megkísérelt szervezeti és eljárási reformot Magyarországon is meghonosította. A fiatalkorúak bűncselekményeinek túlnyomó részét a királyi törvényszékek székhelyén szervezett különbíróság elé utalta. E bíróság előtt háttérbe szorult a legalitás, a vádelv, a nyilvánosság és részben az ügyfél-egyenlőség elve is; az eljárás úgy volt szabályozva, hogy az elsősorban a fiatalkorú megmentését mozdítsa elő. Az ítékezés súlya a cselekményről a tettes egyéniségére, célja a megtorlásról a megelőzésre tevődött át. Ugyanez a törvény rendelkezéseket tartalmazott a bűncselekményt elkövetett gyermekek és a bűncselekményt még el nem követett, de züllés veszélyének kitétt fiatalkorúak megmentésére, kiegészítve ezzel az 1877. évi XX., az 1901. évi VIII. és XXI. törvénycikkekben és a magyar királyi belügyminiszter 1907. évi 60.000. BM. számú rendeletében foglalt védő s oltalmazó jellegű rendelkezéseket.¹⁸

A törvény végrehajtása érdekében 1913 nyarán a Patronázs Egyesületek Országos Szövetsége a minisztérium közreműködésével egy hónapos továbbképző tanfolyamot rendezett. E tanfolyamon – amelyen mintegy 70 bíró,

ügyész és pártfogó tisztviselő vett részt – az előadók ismertették a kriminalitás és az elzüllesztés embertani, elmekörtani és környezeti tényezőit, részletesen tárgyalták a megelőzés alapelveit, különböző módjait és eszközeit, a fiatalok ügyében érvényes anyagi és alaki jogszabályokat, továbbá a büntetett gyermekek és fiatalok társadalmi visszahelyezésének módozatait.

A fiatalok bíróságáról szóló 1913. évi VII. tc. végrehajtásának érdekében az igazságügyi kormány egyes vidéki törvényszékek székhelyén támogatta a Patronázs Egyesületek Országos Szövetségének a patronázsegyesületek alakítására irányuló törekvéseit. Ezeknek az egyesületeknek arra alkalmas tagjai – a miniszter szándéka szerint – segítettek a fiatalok bíróságának pártfogói feladatainál. A küldöttek 30 törvényszéknél tartottak szakmai előadásokat. A törvény életbelépésének idejére a törvényszékek székhelyein megalakultak a patronázsegyesületek. A Patronázs-munkaközvetítő 1913-ban 289 fiatalot és 84 felnőttet juttatott munkához.

5. Közreműködés más minisztériumok törvényjavaslatainál

A Balogh Jenő által kemény kézzel vezetett igazságügyi igazgatás 1913-ban jelentős mértékben segítette más minisztériumok törvény-előkészítő és jogalkotó tevékenységét is. Ebbe a körbe sorolható az erdőkről szóló törvényjavaslat előkészítése, a vízjogról szóló 1885. évi XXIII. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról szóló 1913. évi XVIII. törvénycikk tervezetének összeállítása. Jelentős szabályszerkesztési feladat volt a kisajátításról szóló 1881. évi XLI. törvénycikk kiegészítő törvényjavaslat

(*Igazságügyi Javaslatok Tára*, XIII. évf., 423. p.) előkészítése, továbbá a tengerparti területek kisajátításáról szóló törvényjavaslat koncepciójának kialakításában és szövegezésében való közreműködés is. Hasonlóan fontos volt a tengerparti igazgatásra és a tengeri halászatra vonatkozó jogviszonyok rendezése, a véderőről szóló 1912. évi XXX. tc. végrehajtására vonatkozó utasítás előkészítése és a katonai bűnvádi perrendtartások végrehajtására vonatkozó rendelkezések előkészítése. Nagy szellemi kihívást jelentett az igazságügyi tárca részére a horvát-szlavónországi és bosnyák-hercegovinai törvényjavaslatok és rendeletek előkészítése is.¹⁹

*

A kortársak és az utókor egyaránt nagyra becsülte Balogh Jenő emberi habitusát is. A Református Konvent elnökeként 1927-től a felsőház tagja volt, ahol ellene szavazott az első és második zsidótörvénynek. Legendás volt puritán életvitele is. Balogh Jenő minisztersége idején vilamoson járt hivatalába. A *Népszava* 1935. október 8-i száma arról írt, hogy az MTA főtitkáráként magas kora ellenére fáradhatatlanul, kora reggeltől késő estig dolgozott, és munkájáért évente csupán jelképes fizetést, egy 10 koronás aranyat fogadott el. Annak ellenére, hogy az Akadémia épületében lévő nyolcszobás főtitkári lakás is ingyen megillette volna, a lakásért magas bért fizetett. Kritikus időben is erős maradt, a kommün alatt a gyűjtőfogházban sem tagadta meg magát és Isten gondviselésében való törhetetlen hitét. „Minden nap olvasta a bibliáját, vigasztalta, erősítette csüggedő rabtársait, papjukká, lelki vezérükké lett, imádkozott velük, egyszóval, mint ahogy mondani szokás, tartogatta és meg is tartotta bennük a lelket.”²⁰

Jegyzetek

- ¹ Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon*. 1. kötet. Budapest, 1967, 98. p.; Bódiné Beliznai Kinga: Balogh Jenő életútja (1864–1953). *Jogtörténeti Szemle*, 2016. 1. sz. (a továbbiakban: Beliznai), 4–5. p.; *Pesti Hírlap*, 1913. január 14. 12. p.
- ² *Magyar Országgyűlési Almanach 1927–1932*. 25. p.; Estók József: A magyar börtönügy arcképcsarnoka. Balogh Jenő (1864–1953). *Börtönügyi Szemle*, 2009. 3. sz. 125. p.; Haeflér István (szerk.): *1939–1944. évi országgyűlés. Országgyűlési almanach*. Budapest, 1940, 423–424. p.; *Magyar Közlöny*, 1948. 10. 09. 227. sz. 2–3. p.
- ³ Dr. Balogh Jenő igazságügyminiszter. „Üdvözljük Balogh Jenőt, mint az általa is többször megnevezett nagy elődök érdemes utódát.” *Jogállam*, 1913. 12. évf. 2. sz. (a továbbiakban: *Jogállam*), 173–175. p.
- ⁴ Az igazságügyminiszter munkaterve. 1. r. *Ügyvédek Lapja*, 1913. szeptember 6. 30. évf. 36. sz. 1. p.; Stipta István: Balogh Jenő és a büntető perjog. *Jogtörténeti Szemle*, 2016. 1. sz. 31–39. p.
- ⁵ *Jogállam*, 175. p.; Az igazságügyminiszter hivatalában. *Budapesti Hírlap*, 1913. január 8. 33. évf. 7. sz. 4–5. p.
- ⁶ Az igazságügyminiszter munkaterve. 2. r. *Ügyvédek Lapja*, 1913. szeptember 13. 30. évf. 37. sz. 2. p.
- ⁷ Esküdtársak. *Budapesti Hírlap*, 1913. október 22. 250. sz. 5. p.
- ⁸ *Jogállam*, 174. p.; *Pesti Napló*, 1927. január 3. 33. p.; Beliznai, 5. p.
- ⁹ *Tolnai Világlapja*, 1913. 4. sz. 11. p.
- ¹⁰ Gyorstalpalók az új egyetemeken (Balogh miniszter tanítványai – Bernolák és a munkapárt – Mellőzött professzorok – Munkapárti tudománypolitika). *Pesti Napló*, 1914. június 26. 148. sz. 2. p.; Soós Ildikó – Szabó Béla: Bernolák Nándor: Büntetőjogász-népjóléti miniszter-ügyvéd. In P. Szabó Béla – Madai Sándor (szerk.): *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915–1947)*. Debrecen, 2002, 12–13. p.
- ¹¹ *A M. kir. kormány 1913. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv*. Budapest, 1915, Athenaeum. Statisztikai Évkönyv – 1913. A) A minisztériumok működése. 9. M. kir. igazságügyminiszterium (a továbbiakban: *Statisztikai Évkönyv 1913*), 192. p.; Ruszoly József: *A választási bíráskodás Magyarországon 1848/1849*. Budapest, 1980, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 210. p.
- ¹² *Statisztikai Évkönyv 1913*. 187. p. Az előzményekről: Dell’Adami Rezső: Kimaradt szakaszok III. *Jogtudományi Közöny*, 1888. január 28. 23. évf. 4. sz. 30. p.; Korsós né Delacasse Krisztina: *Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon*. Pécs, 2012, Dialóg Campus – PTE ÁJK, 174–175. p.; *Fővárosi Lapok*, 1888. szeptember 14. 254. sz. 1863. p.; *Budapesti Hírlap*, 1892. október 31. 12. évf. 301. sz. 1. p.
- ¹³ *Statisztikai Évkönyv 1913*. 188. p.; *Pesti Napló*, 1913. augusztus 2. 64. évf. 182. sz. 2. p.; *Jogtudományi Közöny*, 1917. április 8. 14. sz. 126. p.

¹⁴ *Statisztikai Évkönyv 1913.* 186. p.; *Budapesti Hirlap*, 1912. augusztus 3. 32. évf. 182. sz. 11. p.; Nők az igazságszolgáltatásban. *Budapesti Hirlap*, 1913. január 31. 33. évf. 27. sz. 7. p.

¹⁵ *Statisztikai Évkönyv 1913.* 189. p.; A polgári törvénykönyv javaslata. *Jogtudományi Közöny*, 1915. május 7. 19. sz. 240–241. p.; *Pesti Napló*, 1928. március 4. 79. évf. 53. sz. 2. p.

¹⁶ *Statisztikai Évkönyv 1913.* 190–191. p.; *Ügyvédek Lapja*, 1914. február 28. 31. évf. 9. sz. 6. p.; *Jogtudományi Közöny*, 1914. december 11. 50. sz. 494. p.

¹⁷ *Jogtudományi Közöny*, 1913. május 30. 22. sz. 10. p.; Kereszi Klára: Kriminálpolitika akkor és ma. *Jogtörténeti Szemle*, 2016. 1. sz. 18–19. p.; Mezey Barna: A dologházi törvény. *Jogtörténeti Szemle*, 2016. 1. sz. 24–28. p.

¹⁸ Filó Mihály – Nemes András: Determinizmus és indeterminizmus Balogh Jenő munkásságában. *Jogtörténeti Szemle*, 2016. 1. sz. 13. p.

¹⁹ *Statisztikai Évkönyv 1913.* 202. p.

²⁰ Keresztényen jellem. *Dunántúli Protestáns Lap*, 1921. 98. p.; *Jogtudományi Közöny*, 1929. 6. sz. 58. p. Szabó Zsolt

Heidelberg neve szorosán összeforrt egyetemével, amely a várost a protestáns kultúra egyik legfontosabb központjává tette a reformációt követő évszázadokban, így méltó, hogy a reformáció 500. évfordulóján megemlékezzünk róla, különös tekintettel magyar vonatkozásaira.

1. A kezdetek és a reformáció kora

Az egyetemet 1386-ban alapította IV. Károly császár barátja és szövetségese, I. Rupert pfalzi választófejedelem az akkori pfalzi uralkodói székvárosban. Ezzel a legelső egyetem jött létre német földön; az azóta csaknem folyamatosan működő intézmény máig az egyik legrangosabb egyetemi központ Németországban, könyvtára pedig a legrégebbi német egyetemi könyvtár. Az oktatás kezdetben négy fakultáson folyt: teológia, jog, orvostudomány, filozófia.

A jogi stúdiumok terén az egyetem kezdettől máig jelentős szerepet tölt be. Az alapító rektor, Marsilius van Inghen maga is németalföldi jogász volt, korábban (1367-től) a párizsi Sorbonne rektora, aki – a következő évszázadok heidelbergi jogászprofesszoraihoz¹ hasonlóan – a jog-összehasonlítás mestere volt. Az összehasonlító kutatások a francia és német nyelvterület határán fekvő, a francia befolyást időről időre közelről megérező városban kedvező talajra leltek.

A reformáció tanai, ha néhány évtized késéssel is, de elértek Heidelbergbe, a pfalzi hercegek az 1540-es években felvették az új hitet. A 16. század második felére a hercegi udvar és a város hamarosan Európa egyik jelentős politikai centruma lett, a Habsburg- és katolikusellenes diplomácia központja, a négy fő protestáns szellemi központ (Wittenberg, Heidelberg, Leiden, Genf) egyike.² 1559-ben

Szabó Zsolt

A heidelbergi egyetem évszázadai – híres jog-összehasonlítók, magyar protestáns diákok

Heidelberg lett a Német-római Birodalom első református egyeteme. Itt dolgozta ki 1563-ban III. Frigyes választófejedelem megbízásából a teológia fakultás két német professzora, a Kálvin-tanítvány Ursinus Zakariás (heidelbergi működése: 1561–1578)

és Olevianus Gáspár a tankönyvként is használt katekizist, amelyet ma *Heidelbergi kátéként* ismerünk, és amely már 14 évvel megjelenése után, 1577-ben magyar nyelven is olvasható volt. A káté történelmi jelentősége abban állt, hogy sikeresen békítette össze a korábban szakadással feszülő lutheránus és kálvinista tanokat. Maga Luther is tartott Heidelbergben előadást, ún. disputáció, vita formájában, a korban szokásos rend szerint (1518. április 26-án), és Kálvin is intenzív levelezést folytatott a heidelbergi professzorokkal. VI. Lajos

választófejedelem idején (1576–1583) az egyetem újra lutheránus lett, ami a színvonal esését és a professzorok kicserélődését hozta el, ebben az időben – talán épp emiatt – nem tudunk magyar beiratkozott diákról. Utóda, IV. Frigyes uralkodása alatt (1583–1610) azonban újra református lett az intézmény, ami újra vonzóvá tette a magyar diákok számára.

Bár magyar diákok heidelbergi beiratkozásáról már 1460-ból, majd 1502-ből, illetve 1505-ből van adat, Hei-

Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg

E SZÁMUNK SZERZŐI

Birkás Antal, PhD, óraadó, Calvin János Teológiai Akadémia; **Czine Ágnes**, PhD, egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bünyügyi Tudományok Intézete; **Cservák Csaba** PhD, habilitált tan-székvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Alkotmányjogi Tanszék; **Domokos Andrea**, PhD, habilitált intézetvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bünyügyi Tudományok Intézete; **Homicskó Árpád Olivér**, PhD, habilitált egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék; **Mezey Barna**, DSc, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Nagy Péter**, tanársegéd, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék; **Stipta István**, CSc, egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék; **Szabó Zsolt**, PhD, egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Alkotmányjogi Tanszék; **Tóth J. Zoltán**, PhD, tanszékvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék

E számunk megjelenését a Károli Gáspár Református Egyetem támogatta

TISZTELT SZERZŐINK!

A *Jogtörténeti Szemle* Szerkesztőbizottsága a szoros szerkesztési határidőre tekintettel, valamint a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mail-en az agihorvath@ajk.elte.hu vagy az losonczy.eszter@gmail.com címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 íves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A szerkesztőség kéri a következő előírások szíves figyelembevételét:

- a szöveget World programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal beírva kérjük megküldeni;
- a szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurzíválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását;
- az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni;
- az idézett vagy külön szakirodalom-jegyzékben közölt műveknél a megjelenés helyét (rövidítés nélkül), évét, a könyv kiadóját, a hivatkozott oldalak számát, folyóiratoknál – sorrendben – az évfolyamot, évet, lapszámot, valamint a hivatkozott oldal(ak) számát zárójelben kérjük megadni;
- az évszámok és az oldalszámok között hosszú kötőjelet kérünk használni;
- nem lábjegyzetet, hanem végjegyzetet kérünk;
- a jegyzetekben az ismételt hivatkozás (már említett mű) jelzése: i. m. + oldalszám;
- az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni;
- a végjegyzetek formázását kérjük mellőzni.

A Tanulmány, Műhely, Előadások, Disputa című rovatokban megjelenő cikkekhez, tanulmányokhoz rövid, kb. 1200–1800 leütés terjedelmű **összefoglalót kérünk német nyelven.**

A szerkesztőség a cikkekhez köszönettel fogad illusztrációs anyagokat. Nyomdatechnikai okokból sajnos csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban), a fent megadott e-mail-címre vagy fényképeredetiként postai úton, esetleg személyesen kérjük megküldeni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság